
УДК 811.161.2:347.973(81'27)

Н.В. Пуряєва

Інститут української мови НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКЕ ЛІНГВІСТИЧНЕ ЕДИЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

У статті висвітлено історію та сучасний стан українського едиційного джерелознавства, процесу його формування як окремого напрямку історичної лінгвістики. На основі аналізу наявних едиційних інструкцій узагальнено практичні основи цього напрямку, типологію едиційних принципів і прийомів.

Ключові слова: лінгвістичне едиційне джерелознавство, едиційні прийоми, метаграфія, транслітерація.

Лінгвістичне едиційне джерелознавство — галузь лінгвістики, завданням якої є вивчення і публікація пам'яток писемності мовознавчого типу, — розвивається в Україні з середини ХІХ ст., однак історія цього наукового напрямку, формування теорії й методології публікування лінгвістичних джерел залишаються недостатньо висвітленими.

Початок едиційної діяльності, що так чи інакше пов'язана з історією української мови, можна датувати часом виходу у світ перших пам'яток, що мають безпосередній стосунок до цього процесу. Одною з таких є перлина давньої української літератури й мови — «Повчання Володимира Мономаха», яку опублікував О.І. Мусін-Пушкін 1793 р., та славнозвісний епос «Слово о полку Ігоревім», що побачив світ 1800 р. завдяки зусиллям О.І. Мусіна-Пушкіна, М.М. Бантиша-Каменського та О.Ф. Малиновського (збережено другу пам'ятку, оскільки оригінал «Слова» згорів під час пожежі Москви 1812 р.). Зазначимо, що едиційний рівень цих видань був далекий від лінгвістичних вимог. Відтворюючи «Слово о полку Ігоревім», через помилкове прочитання окремих фрагментів та насамперед неправильний словоподіл публікатори спричинили появу в них численних «темних

© Н.В. ПУРЯЄВА, 2019

місць», над розкриттям яких мовознавці працюють і досі. На затемнення «Слова», нівеляцію його фонетичних і граматичних ознак вплинули також редакторські втручання видавців та уніфікація орфографії пам'яток відповідно до тогочасних правил церковнослов'янської орфографії. Зрештою, ці помилки мали об'єктивні причини, адже науковий рівень лінгвістичної публікації безпосередньо залежить від рівня філологічних знань епохи, у яку було надруковано пам'ятку. Це є однією з причин того, що до багатьох уже опублікованих, упроваджених у науковий обіг текстів потрібно повертатися знову.

Едиційне джерелознавство (із середини XIX ст. за цим напрямком усталася назва «археографія»), об'єктами якого ставали українські пам'ятки, зародилося як допоміжна галузь історії в Російській імперії, у складі якої тоді перебувала Україна (хронологічно це друга половина XVII — XVIII ст.). Проголосивши історичний досвід півдня Київської Русі частиною російського історичного досвіду, історики надавали особливої уваги писемним джерелам, що походили саме з цієї території і цього періоду. Так, починаючи з досліджень В.М. Татищева (1686 — 1750), першими об'єктами едиційної уваги стали киево-руські історіографічні пам'ятки: літописи (насамперед т. зв. «Нестор», більше відомий сьогодні як «Повість временних літ», уперше опублікований А. Шлецером у 1802 р.), «Руська правда» XI — XII ст. (опублікував А. Шлецер, 1767 р.), хронографи, юридичні акти.

Публікаціям історичних джерел передувала доволі інтенсивна пошукова та збиральницька діяльність, яку стимулювала російська імперська влада. Зокрема, 1791 р. імператриця Катерина II видала спеціальний указ про вилучення всіх без винятку старовинних пам'яток із монастирських та церковних архівів Російської імперії, де вони зберігалися, та зосередження їх у Священному Синоді, на який покладалося завдання контролювати цей процес. Крім того, пам'ятки писемності потрапляли в колекції-зібрання впливових осіб того часу, які могли оплатити їхнє придбання. Часто ці особи ставали першими публікаторами віднайдених рукописів. Найвідоміші імена — О.І. Мусін-Пушкін, М.М. Бантиш-Каменський, М.П. Рум'янцев та ін. Згодом ці колекції були передані до різноманітних архівів двох російських столиць — Москви та Санкт-Петербурга й увійшли до фондів національних книгозбірень Росії. Зауважимо, що внаслідок цих процесів багато українських пам'яток найдавнішого, киево-руського, періоду були локалізовані поза межами України.

Видавничу працю приватних осіб продовжила створена в 1834 р. Петербурзька археографічна комісія, найважливішим для україністики плодом діяльності якої став фундаментальний едиційний проект, відомий під назвою «Повне зібрання руських літописів» («Полное собрание русских летописей»), у якому вперше способом метаграфування¹ були опубліковані «Повість временних літ», Київський та Галицько-Волинський літописи.

¹ Метаграфія (від гр. *μεταγράφω* «перепишую») — видання пам'ятки писемності шляхом її переписування.

Отже, із самого початку систематичного публікування давніх пам'яток писемності вони викликали інтерес насамперед як історіографічні джерела. Така спрямованість едиційного джерелознавства мала певні негативні наслідки для можливості лінгвістичного застосування створюваних видань. Зорієнтовані передусім на передавання змісту, едитори часто нівелювали мовну інформацію, закладену в тексті. Це відбувалося внаслідок двох типів модифікацій мови рукописів під час їх відтворення: 1) редагування мови пам'ятки — її наближення до російської або церковнослов'янської мов відповідного періоду, характерне для ранніх едиційних спроб; 2) передавання тексту засобами російської орфографії XIX ст. без збереження специфічних літерних знаків оригіналу.

Лінгвістичні едиційні принципи почали формуватися в надрах такої історико-філологічної дисципліни, як палеографія, одним із центральних об'єктів уваги якої є графіка пам'ятки. Першим лінгвістичним виданням давнього джерела (доволі високого рівня!) стала публікація «Остромирового Євангелія 1056 — 1057 років», яку здійснив славист О.Х. Востоков у 1846 р. Видатний фонетист, етимолог, він достеменно відтворив усі лінгвістичні та палеографічні особливості тексту пам'ятки. Із цією метою для її видання було навіть створено спеціальний шрифт (дуже близький до оригінального), який надавав публікації вигляду факсиміле.

Зауважимо, що в наш час до такого способу відтворення джерела вдався публікатор Острозької Біблії 1581 р. (Київ, 2006) Р. Турконяк, який спеціально виготовив близько 120 графічних знаків (літерних, діа-критичних), що точно імітували накреслення літер Острозької друкарні.

Становлення й розвиток едиційної діяльності в Україні розпочалося з часу заснування в 1843 р. Тимчасової комісії для розгляду давніх актів при Київському, Волинському і Подільському генерал-губернаторі (Київська археографічна комісія). Комісія підготувала та опублікувала велику кількість фундаментальних серій, серед яких найвідомішими є: «Памятники, изданные Временною комиссиею для разбора древних актов...» (4 томи, 1845 — 1859) та «Архив Юго-Западной России» (35 томів, 1859 — 1911).

Видання Тимчасової комісії охопили пам'ятки XIV — XVIII ст. Для україністики особливо цінними стали публікації літописів Григорія Граб'янки, Самійла Величка, Самовидця та творів полемічної літератури Й. Борецького, Д. Братковського, І. Вишенського, І. Гізеля, Г. Кониського, З. Копистенського, С. Косова, Й. Максимовича, Г. Смотрицького. У роботі комісії брали участь знані вчені, письменники й культурні діячі того часу: М.Ф. Владимирський-Буданов, М.В. Довнар-Запольський, М.Д. Іванишев, В.С. Іконников, М.І. Костомаров, О.М. Лазаревський, О.І. Левицький, М.О. Максимович, П.О. Куліш і навіть Т.Г. Шевченко. Незважаючи на те що серед членів Комісії не було жодного професійного лінгвіста, вона сформулювала чіткі едиційні принципи, які мали сприяти відображенню лінгвістичної специфіки видаваних текстів, а саме: «щоб друкований текст пам'яток якомога точніше передавав оригінал у всіх аспектах — правописі, скороченні слів, формі літер і навіть кольорі

чорнила» [цит. за 4: 53]. Під час публікування пам'яток було застосовано стилізований старокириличний шрифт (т. зв. біблійний), позичений видавцями в друкарні Києво-Печерської лаври [Там само]. Отже, у процесі метаграфування навіть і скорописні оригінали передавали стилізованим напівустановом, але з цілковитим збереженням специфічних літер, нарядкових написань і екслітерних знаків. Крім того, на цензурну вимогу київського військового губернатора Д.Г. Бібікова, а також з метою полегшення сприйняття пам'яток та розширення кола користувачів публікації оригінал пам'ятки мав публікуватися паралельно з перекладом на російську мову [4: 52 – 53]. Таким способом були опубліковані всі чотири томи «Памятников».

Реалізація зазначеного едиційного підходу виявилася доволі трудомістким, тривалим і затратним процесом. Тому в другій серії Комісії — «Архиве Юго-Западной России» — тексти публікували вже за спрощеною методикою, яка передбачала відмову від відтворення титл, заміну старокириличних літер, що вийшли з ужитку, літерами російської «гражданки», знесення нарядкових літер у рядок без жодного позначення тощо. Свій підхід видавці обґрунтували зорієнтованістю серії виключно на фахівців-істориків, що знецінило вартість цих видань для лінгвістичних студій.

Ще один відомий едиційний центр в Україні — Археографічна комісія при НТШ у Львові, заснована 1896 р. з ініціативи М. Грушевського. Пріоритетним об'єктом зацікавлення Комісії стали джерела з історії України козацької доби. Ці документи опубліковані в серії «Жерела до історії України-Руси». Для публікації літературних текстів XVI — XVIII ст. було засновано іншу серію — «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури» (вийшло 7 томів), у якій побачили світ пам'ятки полемічного письменства (К. Студинський), староукраїнська поезія (В. Перетц), апокрифічні твори (І. Франко). Усі видання цієї серії були метаграфованим відтворенням оригіналів стилізованим старокириличним шрифтом («подобизна старого друку») і відповідали основним едиційним принципам, що їх виробила Археографічна комісія НТШ (автор інструкції С. Томашівський): цілковито відтворювати орфографію оригіналу (при цьому розкривати скорочені слова та відновлювати пошкоджені фрагменти), модернізуючи лише пунктуацію та правопис власних назв [11].

У 1927 р. при Історико-філологічному відділенні Всеукраїнської академії наук засновано Комісію давнього українського письменства, яку очолив академік ВУАН В.М. Перетц. Комісія ставила собі за мету «бібліографувати, описувати, досліджувати, а найголовніше — видавати пам'ятки мови й письменства давньої України», «що стосуються і до найдавнішого і до середнього періодів його існування» [1: 4], а саме XI — XIII та XIV — XVIII ст. Для цього засновано серію «Пам'ятки мови та письменства давньої України» (інша назва «Пам'ятки давнього письменства»), що виходила як додаток до періодичного видання «Збірник Історико-філологічного відділу ВУАН». Комісія керувалася такими філологічними

едиційними настановами: пам'ятки XI – XV ст. видавати «точно, зберігаючи всі особливості рукописів, графічні та орфографічні»; «видаючи пам'ятки пізнішого часу — титла розкриваються, надрядкові знаки вносяться в рядок; додатки видавця зазначаються знаком []; опущені в рукопису літери — друкуються курсивом» [Там само].

Загалом протягом 1927 — 1930 рр. у цій серії було опубліковано 4 томи.

Окремо потрібно згадати про едиційну діяльність українських мовознавців у діаспорі. Ідеться про серію «Гарвардська бібліотека давнього українського письменства» («Гарвардський проект»), засновану 1987 р. Українським науковим інститутом Гарвардського університету з нагоди відзначення Тисячоліття хрещення Руси-України. Проект передбачав видання 150-и томів пам'яток давньої української літератури з перекладами їх на англійську та українську мови. До комісії ввійшли О. Пріцак, О. Мишанич, Я. Ісаєвич, Е. Кінан, Р. Піккіо, Р. Лужний, Ю. Шевельов та ін. Світ побачило лише 10 томів джерел, виданих факсимільним способом, серед яких твори М. Смотрицького, «Євангеліє учительное» М. Смотрицького, полемічні твори Л. Кревзи й З. Копистенського, «Патерикон...» С. Косова, «Τερατοῦργηα...» А. Кальнофойського, писання Пилипа Орлика, Київський і Галицько-волинський літописи, Літопис Григорія Граб'янки, «Повість временних літ» [3]. Помітно, що вибір джерел був продиктований насамперед завданнями української історіографії, зокрема церковної.

В Україні традиція лінгвістичного едиційного джерелознавства була започаткована в 60-х рр. XX ст. Саме в цей час першорядним завданням славістики проголошено формування джерельної бази історико-лінгвістичних студій слов'янських мов (VI Міжнародний з'їзд славістів, Москва, 1958).

Як декларувалося в попередні періоди розвитку едиційного джерелознавства, так і на цьому новому етапі найголовнішим едиційним принципом є таке відтворення пам'ятки, яке б максимально усувало необхідність звернення безпосередньо до оригіналу. Однак цей принцип допускає варіативність залежно від того, які аспекти й особливості оригіналу визначено пріоритетними для відтворення в кожному конкретному виданні (це може бути, напр., зміст, характер оформлення рукопису тощо). Зрозуміло, що для мовознавця таким аспектом є лінгвістичні особливості тексту, які розкривають мовну інформацію, закладену в ньому: графіка² (варіанти літер, екслітерні знаки, система скорочень тощо) й орфографія, пунктуація, помилки письма, виправлення, приписки, глоси, маргіналії.

² Як справедливо зауважили автори рецензії на видання кириличних текстів Литовської Метрики, «слов'янська орфографія Середніх віків — варіативна, тобто вона передбачає дотримання порівняно невеликої кількості обов'язкових правил, більшість же написань регламентуються винятково правилами графіки (тобто можливі, напр., написання тґ, тоу, ту) і вибором писцем тієї чи іншої орфографічної традиції, інколи навіть не однієї» [10: 43]. Своєю чергою, графіко-орфографічна специфіка джерела є надійним маркером її атрибуції (хронологічної, територіальної тощо) [2: 103].

Таблиця 1

Тип видання за адресатом	науковий	науково-популярний	популярний
Тип видання за способом відтворення оригіналу	- репродукція (репринт, факсиміле) - метаграфія	- метаграфія (спрощена)	- метаграфія (спрощена), - переклад

При цьому важливим фактором визнано *рецепцію* публікації тим колом користувачів, для якого вона призначена, що передбачає певну адаптацію оригіналу залежно від специфіки цільової аудиторії видання. Це урізноманітнює едиційні підходи й відповідно ускладнило класифікацію видань. Фактор адресата зумовив розрізнення трьох основних типів публікацій пам'яток: 1) науковий, 2) науково-популярний, 3) популярний [8: 7]. Ступінь адаптації оригіналу в них має надзвичайно широкую амплітуду, крайніми виявами якої є, з одного боку, репродукція пам'ятки (факсиміле, репринт) як різновид її наукового видання, а з іншого — переклад архаїзованою чи сучасною мовою як один із типів популярного видання (див. Таблицю 1).

Наукове едиційне джерелознавство диференціювалося за галузевим принципом, розвинувшись у підгалузі, протиставлення яких загалом можна відобразити так: **лінгвістичне ЕД** / **нелінгвістичне ЕД** (історичне, літературо-, мистецтво-, релігієзнавче тощо).

Упродовж попередніх етапів окреслилися два основні підходи до відтворення джерел: *репродукційний* (створення копії — репринту, факсиміле) і *скриптурний* (передавання писемного тексту графічними знаками) [8: 7]. Зауважимо, що сьогодні дехто з дослідників вважає цілком достатнім заходом публікацію факсимільного відтворення писемного джерела. На нашу думку, воно було б таким, якби коло завдань едиційного джерелознавства обмежувалося необхідністю зберегти чи удоступнити пам'ятку дослідникам різних галузей для здійснення подальших студій над нею, тобто едиційні зусилля були б допоміжним, пропедевтичним заходом для забезпечення розвитку інших галузей³. Натомість едиційне джерелознавство, зокрема лінгвістичне, — це самостійна наукова галузь, основним завданням якої є *інтерпретація* писемного джерела, якому підпорядковані застосовані під час його публікування едиційні прийоми (словоподіл, відтворення графічних варіантів літер, упровадження сучасної пунктуації, тлумачення малозрозумілих слів і контекстів у покажчиках тощо). З огляду на це слушним видається протиставлення, на яке вказав Д.С. Лихачов: «Варто розрізнити поняття «видання тексту» і «видання рукопису». Факсимільне видання відтворює рукопис, але не текст

³ Пор. зауваження Д. Лихачова: «Факсимільні і дипломатичні видання призначені для продовження досліджень рукопису (для заміни рукописів) і для фіксації зовнішнього вигляду рукописів (особливо тих, які руйнуються)» [7: 69].

рукопису як такий» [7: 70]. Отже, завдання едитора-лінгвіста — насамперед визначити, що у відтвореній пам'ятці стосується тексту як факту мови, має лінгвістичну інформацію, і в публікації відтворити саме ці риси джерела.

Як зауважував знаний польський едитор А. Карпинський, обов'язком видавця писемної пам'ятки є її *повне розуміння* і доведення до розуміння користувача [12: 60]. У цьому контексті метаграфія (транслітерація) виступає основним способом її інтерпретаційного лінгвістичного опрацювання. З іншого боку, у процесі публікування пам'ятка проходить не лише крізь призму загальноновизнаних і теоретично обґрунтованих галузевих едиційних принципів, а й через авторську індивідуальність едитора з його рівнем компетенції, знань і досвіду, унаслідок чого можуть виникнути так звані «помилки осмислення» [7: 72], зумовлені неправильним чи неточним розумінням тексту. Тому справедливим є твердження, що метаграфія не може мати самостійного джерельного значення, її має супроводжувати факсимільне відтворення пам'ятки. Таким чином, найоптимальнішим способом видання першоджерел є комбінований тип публікації, який поєднує її репродукцію та скриптуру (метаграфію).

Важливою віхою розвитку українського лінгвістичного едиційного джерелознавства стала поява академічної серії «Пам'ятки української мови», заснованої 1961 р. Усі видання цієї серії, яка на сьогодні налічує понад 40 томів, публікувалися за двома загальноприйнятими інструкціями: до 1995 р. — за «*Правилами видання пам'яток української мови XIV — XVIII ст.*» М.М. Пещак та В.М. Русанівського (Київ, 1961); після 1995 р. — за «*Правилами видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції*» В.В. Німчука (Київ, 1995).

Едиційні принципи, викладені в першій праці, стосувалися пам'яток писемності XIV — XVIII ст. Передбачалося, що група джерел XI — XIII ст., яка охоплювала «південні староруські документи епохи Київської Русі», буде видаватися спільними зусиллями українських, білоруських та російських лінгвістів [9: 6].

Правила'1961 залежно від специфіки джерела передбачали застосування двох типів публікації. *Стародруки* (очевидно з огляду на читабельність оригіналу) планувалося видавати фототипічним способом (так були опубліковані «Лексикон словенороський» Памва Беринди 1627 року» (1961), «Граматика слов'янська Івана Ужєвича» (1970), «Буквар І. Федорова 1574 р.» (1975), «Граматика» Мелетія Смотрицького (1979), «Граматика словенська» Лаврентія Зизанія (1980) та ін.). З цієї ж причини фототипічний спосіб мав застосовуватися до рукописних текстів, написаних уставом та півуставом, чітке накреслення літер у яких робило їх доступними для прочитання [9: 36].

До *рукописних* текстів, написаних скорописом, автори Правил'1961 рекомендували застосовувати комплексний підхід: комбінувати у виданні факсимільний та метаграфований варіанти пам'ятки [Там само], проте жодне з видань серії, щодо яких було застосовано зазначену інструк-

цію, таким способом опубліковане не було, всі вони обмежувалися лише публікацією метаграфії.

За концепцією авторів Правил'1961, підготовка лінгвістичного джерела передбачала застосування двох прийомів її відтворення: транслітерації і транскрипції, точніше — «транслітерації з елементами транскрипції» [9: 36]. При цьому **транслітерація** — це едиційний прийом, при якому кожному писемному знакові оригіналу має відповідати окремий знак метаграфії (відтворення «літера в літеру»). Для полегшення сприйняття та посилення читабельності тексту оригіналу запропоновано спрощену транслітерацію, виявом якої, згідно з Правилами'1961, була уніфікація варіантів окремих графем; реконструкція скорочених слів (розкриття титл), уникнення окремих екслітерних знаків тощо. **Транскрипція** — едиційний прийом, який полягає у відтворенні в метаграфії припустимого звучання оригіналу; тобто транскрипція не відображає графічної специфіки пам'ятки, але передає її фонетичні особливості (напр., відтворення сучасною українською літерою *e* староукраїнських *e* та *ε* на позначення нейотованого звука у словах, написання яких регламентувалося позицією в слові, але не вимовою [8: 19]).

До способів адаптації оригіналу належали також такі прийоми, як поділ тексту на слова, речення й абзаци, впровадження в текст пам'ятки сучасної пунктуації (без збереження або паралельно з пунктуацією писця) тощо.

Рекомендації в Правилах'1961 розробляли окремо для пам'яток двох хронологічних періодів: 1) XIV — XV ст. та 2) XVI — XVIII ст. При цьому едиційні прийоми, рекомендовані для першого періоду, передбачали мінімальне втручання в оригінал (відтворення всіх специфічних старокриличних графем: ѣ, а, ж, іа, іа, ѣж, ш, ь та ін., графічних варіантів у (монограф у, диграф оу та лігатура ѣ); велика літера та інтерпункція оригіналу мали залишатися без змін тощо) [9: 40]. Натомість пам'ятки XVI — XVIII ст. мали відтворюватися на засадах спрощення та модернізації оригіналу: крім словоподілу, у них передбачали поділ на абзаци, сучасна пунктуація при збереженні писарських знаків, які потрібно брати в ламані дужки, вживання великої літери відповідно до сучасної орфографії без збереження особливостей оригіналу тощо [9: 42 — 70].

«Правила» В.В. Німчука, опубліковані 1995 р., задумані як дещо більше, ніж просто едиційна інструкція. У них учений уперше зробив спробу представити едиційне джерелознавство як скоординовану систему методів і прийомів, підпорядкованих конкретним завданням публікації, зробив метамову галузі (саме йому належить термін «метаграфія»), систематизував та уточнив її термінологічний апарат, окреслив типологію джерел для відтворення та типологію едиційних прийомів. Крім того, В.В. Німчук наголосив на необхідності хронологічного розширення корпусу джерел для видання — X — XX ст., а тому вмістив у «Правилах» докладні рекомендації щодо видання пам'яток XI — XIII ст. [8: 5, 7].

Важливим здобутком ученого стало те, що він здійснив своєрідну класифікацію модифікаційних втручань у текст пам'ятки під час її пуб-

лікування за едиційними методами, виокремивши такі їх різновиди: 1) дипломатичний (далі — ДМ), 2) дипломатично-критичний (далі — ДКМ); 3) критично-дипломатичний (далі — КДМ). Хоч варто зазначити, що галузевий та хронологічний принципи присутні й у цій класифікації. Дослідник зауважує, що критично-дипломатичний метод — це фактично модифікований у бік спрощення дипломатично-критичний, який за умови збереження основних елементів графіки та орфографії джерела уможливорює певну модернізацію тексту (орфографічну, пунктуаційну), що не спотворює текст, але дуже полегшує його сприймання, «особливо нелінгвістами (історіографами, мистецтвознавцями, істориками науки тощо)» [8: 18]. При цьому дипломатичний та дипломатично-критичний методи він радить застосовувати до пам'яток X — XV ст., натомість джерела XVI — XVIII ст. і подальших періодів видавати критично-дипломатичним методом [Там само].

Зауважимо, що дипломатичний метод, рекомендований В.В. Німчуком для унікальних, особливо значущих пам'яток, передбачає мінімальне втручання в оригінал, що дуже наближує його до репродукційного методу (відсутність едиторського словоподілу, реконструкції пошкоджених фрагментів тексту, відтворення всіх без винятку графічних (літерних та екслітерних) знаків та їхніх варіантів, писарської пунктуації тощо) [8: 14 — 15].

Допустимі модифікації оригіналу під час метаграфування двома іншими едиційними методами стосуються таких його основних аспектів: словоподіл, графіка, орфографія та пунктуація, за якими їх і розглянемо (див. Таблицю 2).

Можна помітити, що автори «Правил» 1961 та «Правил» 1995 намагалися розробити рекомендації, які, незважаючи на їхню лінгвістичну спрямованість, все ж таки враховували інтереси користувачів-нелінгвістів, а крім того, і доволі обмежені на той час друкарські можливості еditorів. Про те, що ці рекомендації є своєрідним пошуком компромісу, свідчить той факт, що дипломатичний та дипломатично-критичний методи, протиставлені в «Правилах» В.В. Німчука критично-дипломатичному, як лінгвістичні на протигагу нелінгвістичному, закріплено за пам'ятками різних хронологічних зрізів: перші два призначені для текстів X — XV ст., третій — XVI — XVIII ст. На нашу думку, обґрунтованість такого підходу з погляду розвитку мови вимагає сьогодні додаткового осмислення.

Перспективою лінгвістичного едиційного джерелознавства є електронні видання пам'яток. Сучасні комп'ютерні технології уможливають створення «багатошарових» видань, що дають змогу враховувати потреби фахівців усіх без винятку галузей, усуваючи конфлікт інтересів (про цікаву реалізацію такого задуму див. [6]).

Зауважимо, що давно назріла потреба проведення спеціального круглого столу, присвяченого проблемам едиційного джерелознавства, на якому могли б зустрітися для обговорення окреслених проблем фахівці

Таблиця 2. Словоподіл

ДИПЛОМАТИЧНО-КРИТИЧНИЙ МЕТОД (ДКМ)	КРИТИЧНО-ДИПЛОМАТИЧНИЙ МЕТОД (КДМ)
Словоподіл, якщо він відсутній в оригіналі, здійснюється згідно з розумінням публікатора відповідно до сучасного. Оригінальний словоподіл зберігається без змін.	Словоподіл у разі його відсутності чи наявності в оригіналі здійснюється відповідно до сучасного ¹ .

Графіка і орфографія

ДКМ	КДМ
Транслітерація тексту джерела засобами сучасної графіки (скорописні пам'ятки) та графіки, стилізованої під давню (уставні, напівуставні пам'ятки) із цілковитим збереженням графічних знаків, відсутніх у сучасній абетці: ъ, а, ж, љ, ѓ, ѣ, ѡ, Ѹ, ѹ, Ѱ, ѻ та ін.	Транслітерація тексту засобами сучасної графіки зі збереженням графем, відсутніх у сучасній абетці, проте з допустимою заміною окремих літер (напр., ю – е, а, ѓ, ѣ – я; ж, љ – ю).
Графічні варіанти літер відтворюються: напр., о (о, о-очне, омега), у (монограф у, диграф оу, лігатура Ѹ), і (і «восьмиричне», и, v).	Графічні варіанти літер не відтворюються.
Іншоабеткові графеми передаються (лат. g, z, j тощо).	Іншоабеткові графеми передаються (лат. g, z, j тощо).
Лігатури переважно передаються нерозчленовано; в'язь передається через літери в ряд із обов'язковим коментарем.	Лігатури розчленовуються на окремі графеми.
Екслітерні знаки (оксія, варія, знаки придику, камора, кендема, рок, ерик, паерик та ін.) передаються всі без винятку.	Жодні екслітерні знаки, крім титла, не передаються ² .
Надрядкові літери, букви-титла (слово-, глагол-, черв-титло) передаються над рядком.	Надрядкові літери передаються в рядок (у дужках; курсивом без дужок).
Скорочені написання (з титлами, без них) не реконструюються.	Скорочені написання реконструюються в тексті зі спеціальними позначками.
Пошкодження тексту не реконструюються.	Пошкодження тексту не реконструюються.
Помилки писця не виправляються, правильно написання наводиться в коментарях.	Помилки писця виправляються в тексті зі спеціальними позначками і коментарями.
Написання великої літери не модернізується.	Написання великої літери відповідно до сучасних орфографічних правил.

Пунктуація

ДКМ	КДМ
Пунктуація оригіналу зберігається, едиторська пунктуація відсутня.	Пунктуація відповідно до сучасних правил, без збереження пунктуації писця.

¹ Словоподіл не лише полегшує візуальне сприйняття тексту; це насамперед інструмент його морфологічної та синтаксичної інтерпретації. Тому окремою проблемою під час видання багатьох публікацій є передавання разом чи окремо часток (же, ли, ся та ін.), складних слів, гаплографій тощо.

² Як відомо, тексти окремих пам'яток характеризуються складною системою екслітерних знаків. Не всі вони мають звукове чи морфологічне значення, більшість є впливом другого південнослов'янського впливу на староукраїнську графіко-орфографічну систему. Тому питання про доцільність їх відтворення залишається дискусійним.

різних галузей, а особливо представники українських центрів лінгвістичного едиційного джерелознавства (відділ історії української мови Інституту української мови НАН України, Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського НАН України, кафедра української мови Житомирського державного університету ім. І. Франка та ін.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Богуславський С. Українсько-руські пам'ятки XI – XVIII ст. про князів Бориса та Гліба. Розвідка й тексти. Київ, 1928.
2. Гнатенко Л.А. Поєднання палеографічних та офрографічних досліджень при вивченні староукраїнських писемних пам'яток. *Український археографічний щорічник*. Вип. 3 – 4. Київ, 1999. С. 103 – 109.
3. Грабович Г. Гарвардська бібліотека давнього українського письменства. *Енциклопедія сучасної України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28720
4. Журба О.І. Київська археографічна комісія. 1843 – 1921. Нарис історії і діяльності. Київ, 1993.
5. Капраль М.М. Археографічна комісія Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові (Нарис історії діяльності). *Український археографічний щорічник*. 1999. Вип. 3 – 4. С. 56 – 76. Київ.
6. Конавская С.В. Издание средневековых памятников письменности по рукописям. URL: http://www.drevnyaya.ru/vyp/2012_1/part_4.pdf
7. Лихачев Д.С. Техника издания текстов. Д.С. Лихачев. *Текстология. Краткий очерк*. Москва – Ленинград, 1969. С. 69 – 98.
8. Німчук В.В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковнослов'янською української редакції. Київ, 1995.
9. Пешак М.М., Русанівський В.М. Правила видання пам'яток української мови XIV – XVIII ст. Київ, 1961.
10. Тимченко Т.А., Лифшиц А.Л. К вопросу об издании Литовской Метрики. *Новости Литовской Метрики*. № 6. Вильнюс, 2003. С. 32 – 49.
11. Фелонюк А. Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. Енциклопедія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові. URL: <http://encyklopedia.com.ua>
12. Krzywy R. Projekt edycji hermeneutycznej. *Jak wydawać teksty dawne*. Pod red. K. Borowiec, D. Małej, T. Miki, D. Rojszczak-Robińskiej. Poznań, 2017. S. 45 – 64.

REFERENCES

1. Boguslavskiy, S. (1928). Ukrainian-Russian monuments XI – XVIII c. about princes Borys and Glib. Study and texts. Kyiv (in Ukr.).
2. Gnatenko, L. (1999). A combination of palaeographic and off-shore research in the study of the old Ukrainian written monuments. *Ukrainian Archeographical Yearbook*, 3 – 4, 103 – 109. Kyiv (in Ukr.).
3. Grabovich G. Harvard Library of Ancient Ukrainian Writing. *Encyclopedia of modern Ukraine*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=28720 (Accessed 10.01.2019).
4. Zhurba, O. (1993). Kyiv Archeographic Commission. 1843 – 1921. Essay history and activities. Kyiv (in Ukr.).
5. Capral, M. (1999). Archaeological Commission of the Shevchenko Scientific Society in Lviv (Essay on the history of activities). *Ukrainian archaeological yearbook*, 3 – 4, 56 – 76. Kyiv (in Ukr.).
6. Konyavskaya, S.V. (2007). The publication of medieval monuments of writing on manuscripts. URL: http://www.drevnyaya.ru/vyp/2012_1/part_4.pdf. (Accessed 10.01.2019).
7. Likhachev, D. (1969). Technique edition texts. D.S. Likhachev. *Textual. Short essay*. P. 69 – 98. Moscow – Leningrad (in Rus.).
8. Nimchuk, V. (1995). Rules for the publication of monuments written by the Ukrainian language and Church Slavonic Ukrainian edition. Kyiv (in Ukr.).

9. Peshchak, M., Rusanivsky, V. (1961). Rules for the publication of monuments of the Ukrainian language of the 14th — 18th centuries. Kyiv (in Ukr.).
10. Timchenko, T. Lifshits, A. (2003). On the issue of publishing the Lithuanian Metrics. *News of the Lithuanian Metrics*, 6, 32 — 49. Vilnius (in Rus.).
11. Felonyuk, A. Archeographical Commission of the Scientific Society Shevchenko in Lviv. *Encyclopedia of the Scientific Society Shevchenko in Lviv*. URL: <http://encyklopedia.com.ua> (Accessed 10.01.2019).
12. Krzywy, R. (2017). Projekt edycji hermenewtycznej. *Jak wydawać teksty dawne*. Pod red. K. Borowiec, D. Małej, T. Miki, D. Rojszczak-Robińskiej. S. 45 — 64. Poznań (in Pol.).

Статтю отримано 16.01.2019

N.V. Puriaieva

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

UKRAINIAN LINGUISTIC REFINED SOURCE STUDY

The article considers the history and current state of Ukrainian traditional source study, the process of its formation as a separate direction of historical linguistics. It is shown that the original publication of the written records did not have an expressive linguistic orientation and more satisfied the requirements of other humanitarian disciplines: history, literary criticism. Focused primarily on the display of content, such publications almost completely leveled the language information inherent in the sources. For the first time, the principle of a complete mapping of the linguistic features of the sources was defined in the publications of paleographers, the first example of which was the publication of the Ostrom of the Gospel, published by A. Vostokov in 1876. A purely linguistic direction of unit source studies was formed only in the 60s of the last century. At this time, the series “Monuments of the Ukrainian language” was founded, and the first instructions for publishing linguistic sources M. Peschak, V. Rusanovsky were created. Rules for the publication of monuments of the Ukrainian language of the 14th and 18th centuries. (Kyiv, 1961). The authors have proposed, among other things, clear principles for the transliteration of written records of two periods in the development of the Ukrainian language — the 14th and 15th and 16th and 18th centuries. In accordance with this instruction in the “Monuments” series, publications were published up to 1995. After 1995, the publication followed another instruction V. Nimchuk. Rules for the publication of monuments written by the Ukrainian language and Church Slavonic Ukrainian edition (Kyiv, 1995). In it, the author presented the unitary source study as a coordinated system of methods and techniques, subordinate to specific tasks of the publication, developed the industry’s metalanguage (it is now the commonly accepted term “metagraphic”), systematized and clarified terminology equipment, defined the typology of sources for reproduction and the typology of traditional techniques.

Keywords: *linguistic standardized source study, standardized methods, metagraphy, transliteration.*